

Baden-Württemberg egyetemi információs rendszerei

Baden-Württemberg miniszterelnöke 1987-ben az informatika, a tájékoztatástudomány és a számítástechnika specialistáinak két csoportját bízta meg azzal, hogy a tartomány egyetemei számára egy komplex információs rendszer koncepcióját dolgozzák ki. A két munkacsoport közül az egyiknek a könyvtárakra vonatkozó javaslatokat kellett megfogalmaznia. A munkacsoport a tartomány tudományos könyvtárainak, továbbá az adatbankoknak és az információellátottságnak a helyzetéből indul ki, majd megjelöli az általános fejlesztési teendőket. Ezután az új médiák és technikák kérdéseivel foglalkozik, s végül – miután megfogalmazta a komplex fejlesztési koncepciót – ismerteti az időszerű és reális javaslatokat.

A TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRAK JELENLEGI HELYZETE

A tudományos könyvtárak feladata, hogy a megfelelő adatbankokhoz és a szakirodalomhoz való hozzáférést lehetővé tegyék. Ebben a tevékenységükben az információhordozók közül jelenleg a nyomtatott formák játszanak meghatározó szerepet. Az újabb elektronikus hordozók szerepe még nem számottevő az információk és dokumentumok közreadásában és tárolásában; a számítógépes eljárásokkal egyelőre inkább csak adminisztrációs területeken (pl. kölcsönzés, katalogizálás) találkozunk.

Beszerezés és tárolás

A könyvtárak arra törekszenek, hogy az igényeket helyben kielégítsék. A behatárolt anyagi lehetőségek miatt állománygyarapításukat kénytelenek csaknem kizárólag a nyomtatott irodalomra, illetve ezek mikrofilmjeire korlátozni. Az egyéb, ún. nem könyv hordozók alig játszanak szerepet, a könyvtárak különféle okok miatt idegenkednek tőlük. Beszerzési munkamenetükben a számítógépet nem, vagy csak korlátozottan alkalmazzák. A beszerzett dokumentumokat zömmel kötve vagy fűzve tárolják, ami nagy raktári helyigénnyel jár.

Feltárás

A beszerzett dokumentumokról betűrendes és szakkatalógus készül. A feltárás magában foglalja a dokumentum címére, lelőhelyére és használatára vonatkozó adatokat. A feltárásnál növekszik az adatok elektronikus tárolásának szerepe. Ez idő szerint négy könyvtár tartozik az SWB-Verbund (Südwestdeutsche Bibliotheksverbund = Délnyugat-német Könyvtáregyesülés) online katalógushálózatához, és a következő években további egyetemek csatlakozása is várható.

Dokumentumellátás

Ez a szolgálat kiterjed a könyvtárban vagy a csatlakozott könyvtárakban meglévő dokumentumok cím- és lelőhely szerinti nyilvántartására, valamint a kért dokumentum kiszállítására. A könyvtárak konkrét igényre a dokumentumok címeit saját katalógusukból, továbbá szakbibliográfiákból vagy információs és referáló szervektől, valamint országos és nemzetközi adatbankok elektronikusán tárolt irodalmában folytatott keresés révén szerzik be.

A helyileg tárolt dokumentumok címeit általában hagyományos betűrendes cédulakatalógusban tárolják a könyvtárban. Ez részben érvényes azokra a könyvtárakra is, amelyek az SWB tagjai, mivel csak a legújabb beszerzések leírásait tárolják géppel olvasható formában. A teljes állomány gépi olvashatósága a közeljövőben nem valósítható meg. Kivételt e téren csak a folyóiratok jelentenek: ezek adatai az országos folyóirat-adatbankból online lehívhatók. A Német Könyvtárintézet online vagy mikrofilmlapon rendelkezésre álló folyóirat-adatbankja központilag 450 000 folyóirat adatait tartja nyilván.

A más könyvtárak állományában tárolt könyvek lelőhely-kimutatása lényegesen nehezebb. A Német Könyvtárintézet által szerkesztett központi katalógus az egész ország valamennyi tudományos könyvtára géppel olvasható adatait tartalmazza; a mikrofilmplap formát hamarosan kiegészíti az online hozzáférés. A dokumentumok rendelkezésre bocsátása terén a legkielégítőbb a helyzet. Jelenleg hét könyvtár automatizálta a kölcsönzést, és továbbiak várhatók. A műszaki lehetőséget a más könyvtárak állományából való közvetlen átkérésre a cím- és lelőhely-kimutatások hiánya miatt még nem lehet kihasználni. A használó sem részesülhet az automatikus kölcsönzés minden előnyében, hiszen általában a könyvtárat kell felkeresnie a dokumentumért annak ellenére, hogy az egyetemeken már kiépült a hálózat, amely az elektronikus mukahelyeket összekapcsolja.

A jelenlegi helyzetet egyrészt a villámgyors információ lehetősége, másrészt a körülményes és időrabló lelőhelyközlés, illetve a vonatott és költséges dokumentumszállítás között fennálló ellentmondás jellemzi.

AZ ADATBANKOK ÉS AZ INFORMÁCIÓELLÁTÁS JELENLEGI HELYZETE

Adatbankon a következőkben valamely szakterületre vonatkozó, elektronikusán tárolt, online hozzáférhető adatok gyűjteményét értjük. Főbb típusai: referenciabankok (pl. könyvtári katalógusok) ténybankok, teljes-szövegbankok.

A statisztika szerint 1987-ben 3369 adatbank (1986: 400), 1568 adatbank-előállító és 528 online-szolgáltató szerepel a világpiacon. A Német Szövetség-

gi Köztársaságban három államilag támogatott szak-információs adatbankgazda üzemel:

DIMDI: orvos-, gyógyszer- és élettudomány;

STN/INKADATA: természet- és társadalomtudományok, különösen a fizika, kémia, matematika és technika;

JURIS: jogtudományok.

Az adatbankok igénybevétele a felsőoktatás részéről intézményenként kb. évi 1000 keresésre nőtt, zömmel orvosi, természettudományi, műszaki területen. Az állandóan növekvő használatban bizonyára szerepet játszik az állami pénzügyi támogatás, az adatbankok nyújtotta előnyök megismerése, az egyetemi információközvetítő helyek és terminálok emelkedő száma. A mindennek ellenére nem kielégítő mértékű használat okaiként a költségeket (licenccijak stb.), valamint a nagy mennyiségű ballasztinformációt kell megemlíteni.

ÁLTALÁNOS FEJLEMÉNYEK

A munkacsoport a következő, a könyvtárügyet meghatározó főbb fejlődési irányokból indult ki:

- ▶ Az új információtárolók olcsóbbá és decentralizálhatóbbá teszik az információk közvetítését. A külső és belső adatbankok elektronikusan tárolt információi mindinkább az egyetemi hálózatban hasznosulnak.
- ▶ Az SWB és más tartományi rendszerek katalógusadataiból egységes feltáró és nyilvántartó rendszer építhető ki, amely gyökeresen megjavítja a regionális és országos információ- és dokumentumellátást.
- ▶ A kiadók és a könyvkereskedelem fokozott mértékben épít az elektronikus adatfeldolgozásra, s az információkat a legkülönbözőbb hordozókon fogja terjeszteni.
- ▶ A különböző rendszerek – ezen belül a hardverek és szoftverek – mind nagyobb számban válnak kompatibilissá.
- ▶ Az egyetemen többségében a meglévő vagy tervezett helyi kommunikációs hálózatok egyrészt az egyetemen belüli információáramlást segítik, másrészt hozzáférést kínálnak a világ minden információs szolgáltatásához.
- ▶ Az elektronikus munkaállomásként (work station) kiépített kutatói munkahelyek megkövetelik a munkamódszerek megváltoztatását, az információáramlás új lehetőségeinek megteremtését, a korszerű szolgáltatásokat. (Mindez kihat a tudósok publikációs tevékenységére, s lehetővé teszi az adatbankokhoz való közvetlen hozzáférést, a könyvtári katalógusok online lekérdezését és a kívánt dokumentumok online megrendelését, vagy akár teljes szövegek elektronikus úton való leszállítását.)
- ▶ Az elektronikusan tárolt és továbbított dokumentumok növekvő jelentősége ellenére a nyomtatott irodalom még hosszú ideig uralkodó szerepet játszik.

AZ ÚJABB INFORMÁCIÓHORDOZÓK ÉS TECHNIKÁK BEÁLLÍTÁSÁNAK TÁVLATAI

A tudományos információ és kommunikáció mind nagyobb mértékben támaszkodik a technikai rendszerekre. A felsőoktatási intézmények csak akkor csatlakozhatnak az információs technika jövőbeli fejlődésmenetéhez, ha annak befogadására alkalmas struktúrát alakítanak ki. Addig, sőt azután is, az új hordozók és technikák mellett a hagyományosak fontos részei maradnak a könyvtári szolgáltatásoknak. Ezt az álláspontot támasztják alá az Egyesült Államokban elvégzett vizsgálatok tapasztalatai. Ezek szerint az új szolgáltatások nagy részét a legesszerűbb és egyben költségkímélőbb a könyvtárakra ruházni, ami a használatnak még azért is előnyös, mert az elektronikus információ mellett a megszokott információhordozókhoz is hozzájuthat.

FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ

A kitűzött cél csak hosszabb fejlesztési periódusban valósulhat meg. A munkacsoport két fázist jelölt meg, amelyek általában egymást követik, de időnként egymással párhuzamosan is haladhatnak.

Az *első fázis* tartalmazza a *meglévő szolgáltatások konszolidálását és kiépítését*. A gyenge pontokat megszüntetve fektetik le a könyvtár működési menetének új alapjait, s teszik alkalmassá a könyvtárat az új hordozók és technika befogadására. E fázis részceljai:

- ▶ az egyetemen belüli technikai infrastruktúra kiépítése;
- ▶ adatbankok felépítése;
- ▶ az adatbankok kezeléséhez szakértői rendszerek bevezetése;
- ▶ online információs rendszerek igénybevétele;
- ▶ az SWB keretében központi feltárás és a legújabb irodalomhoz online hozzáférés;
- ▶ az SWB adatállományának kiegészítése az 1960 óta megjelent tételek konvertálásával;
- ▶ a helyi rendszer továbbfejlesztése;
- ▶ a dokumentumok helyszínre szállítása távolieső helyekre (pl. klinikai könyvtárak) is;
- ▶ a kutatók személyi számítógépes rendszereinek a könyvtári szolgáltatások körébe való integrálása;
- ▶ az új munkatársak kiválasztása, képzése;
- ▶ az új feladatok fejlesztési, szervezési, irányítási feladataira a központi könyvtáraknak célszerű információs osztályt felállítaniuk.

Az első fázis eredményeként a helyilleg meglévő dokumentumok lelőhely-nyilvántartási és -közvetítési rendszerében ma még tapasztalható hiányosságok megszűnnek és a hozzáférés a máshol tárolt dokumentumokhoz is sokkal könnyebbé válik. Az elérni kívánt állapot így jellemezhető:

- ▶ az irodalom- és információkeresések zöme még mindig hagyományosan folyik;
- ▶ az adatbankokban a keresést túlnyomórészt még főállású információközvetítők végzik;

► a kutató a keresési eredmények áttekintése után a szükséges dokumentumokat – részben online – a könyvtárban rendeli meg, ott a dokumentumokat előkészítik, esetleg lemásolják, majd rendelkezésre bocsátják;

► a máshol tárolt dokumentumokra vonatkozó rendeléseket a könyvtárból automatizált távközlő hálózaton, illetve hagyományosan továbbítják.

A fejlesztési koncepció *második fázisa* az addig elért eredményekre támaszkodva a *hálózat és a szolgáltatások továbbfejlesztését* tűzi ki célul. Ennek rész céljai:

► csatlakozás nagy teljesítményű adathálózatokhoz (pl. ISDN);

► helyi, elektronikus dokumentumszállító-rendszer kiépítése;

► az archiválásban az optikai és/vagy elektronikus hordozók fokozott alkalmazása;

► egyetemi adatbankok kiépítése;

► online információs szolgáltatások fokozott igénybevétele;

► szakértői rendszerek kiépítése.

A második fejlődési szakasz végén elmondható, hogy az elektronikus korszak végleg bevonult a könyvtárba, ahol az "új" hordozók és technikák egyenjogúakká váltak a nyomtatott irodalom még mindig általánosan használatos közléstechnikájával (könyv, mikroformátum, papírmásolat). A kutató szemszögéből nézve a könyvtári és információs világ körülbelül így fog festeni:

► közvetlenül a munkahelyről lehetséges az információ-adatbankok többségéhez az online hozzáférés;

► az információk egy része közvetlenül a munkahelyen áll rendelkezésre;

► több más, elektronikus hordozón rendelkezésre álló információ és dokumentum leihívható és a munkahelyen tárolható;

► a közvetlenül le nem hívható és géppel nem olvasható nyomtatott irodalom a nyilvántartási, rendelési és szállítási rendszer messzemenően automatizált, emellett a közvetítés részben elektronikusan bonyolódik le;

► a könyvtárak kibővítették hagyományos tevékenységüket, és az elektronikusan tárolt információk területén is felkinálják tanácsadó és közvetítő szolgáltatásaikat.

AJÁNLÁSOK

Az első fejlesztési fázis rész céljai megvalósításához a munkacsoport a következő javaslatokat teszi.

Beszerezés

Mivel az egyetemeken az információs rendszer minősége és teljesítőképessége még hosszabb ideig a nyomtatott irodalomtól függ, az elektronikusan tárolt dokumentumok beszerzéséhez külön anyagi keret szükséges.

Regionális gyűjtési súlypontok

Baden-Württemberg jelölje ki a saját területét érintő gyűjtési súlypontokat, hogy a központi dokumentumforrásoktól való függés ésszerű mértékben csökkenjen.

Helyi könyvtári struktúrák

Az egyetemeken egységes könyvtári rendszereket kell felépíteni, hogy ezáltal az új hordozók és technikák hatékony alkalmazásának feltételeit megteremtse.

Leőhely-nyilvántartás

Az SWB eddigi lépései ellenére a tudományos könyvtárakban a gyakran keresett dokumentumok továbbra is csak cédulakatalógusban szerepelnek. A teljes állomány géppel olvasható formába való konvertálása anyagi okokból megoldhatatlan. Indokolt viszont a leggyakrabban keresett 400 ezer cím utólagos konvertálása; ezáltal az utolsó 20 év legfontosabb dokumentumai online hozzáférhetővé válnának.

Helyi könyvtári információs rendszer

Az új hordozók és technikák integrálásának előfeltétele a helyi számítógépes rendszerek fokozatos kiépítése átfogó információs rendszerré. A megvalósítás első lépéseként egy online alapkatalógus felfektetése javasolható, amelyben a helyi és a könyvtár újonnan beszerzett dokumentumainak géppel olvasható leírásai szerepelnének.

Információs és dokumentációs szolgáltatások

A viszonylag csekély mértékben igényelt információs és dokumentációs szolgáltatások igénybevitelét fokozni kell, ezért a jelenlegi anyagi támogatás egyszeri 50%-os megemlése, majd évi 5%-os növelése célszerű.

Képzés

A könyvtári dolgozókat az új feladatokra ki és tovább kell képezni. A képzési koncepció kidolgozásával, majd kivitelezésével a könyvtári főiskolát kell megbízni.

Számítógépes részleg

Az új feladatok ellátásához a könyvtárnak külön részleget kell létrehozni, 3–6 főnyi kvalifikált személyzettel. Teendői:

► a könyvtári hálózathoz tartozó kari, intézeti, tanzéki könyvtárak számára tanácsadás az új hordozók és technikák bevezetésénél, továbbá a fejlesztések, szolgáltatások összehangolása az információs folyamatban részt vevő egyetemi intézmények tevékenységével;

► a könyvtárakba telepített számítógépes eljárások továbbfejlesztése és gondozása;

- ▶ a könyvtári készülékek üzemeltetésének és karbantartásának megszervezése;
- ▶ az új szolgáltatásokkal kapcsolatos adminisztrációs folyamatok megszervezése és lebonyolítása.

Információs és kommunikációs részleg

A felsőoktatási intézmények információellátásának fejlesztése céljából felállítandó részleg hatáskörébe sorolható főbb feladatok:

- ▶ a főiskolán előállított információk regisztrálása, rendelkezésre bocsátása és kiértékelése;
- ▶ a kutatási tervek regisztrálása;
- ▶ együttműködés a számítóközpontok és a könyvtárak szakértőivel;
- ▶ szabadalmi tanácsadás és információ;
- ▶ tapasztalatátadási információhordozók előállítása (videokonferenciák szervezése és rögzítése, CD-ROM-ok előállítása, integrált oktatócsomagok stb.);
- ▶ együttműködés információs intézményekkel régióközi információs struktúrák felépítése céljából;
- ▶ az adatbankok felépítésére vonatkozó irányelvek bevezetése és érvényesítése.

Társadalom- és humán tudományok

Ezeken a területeken sürgető szükség van adatbankok felépítésére. A kezdeményekre építve egységes koncepciót kell kidolgozni a társadalom- és humán tudományok információs rendszerére.

...

A munkacsoport megállapításai elsősorban Baden-Württemberg viszonyait tükrözik, s így azok minden változtatás nélkül a többi szövetségi állam könyvtárait nem általánosíthatók. A helyzetfelmérés alapján kimunkált javaslatok széles körű vitára bocsátását éppen az indokolja, hogy a fejlesztési célok hiánytalanul csak országos keretek között valósíthatók meg.

/Die Informationssysteme der Universitäten in Baden-Württemberg. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 34. köt. 4. sz. 1987. p. 527–572./

(Zoltán Imre)

A BLAISE online szolgáltatásainak tíz éve

A British Library (BL) 1987. április 4-én ünnepelte a BLAISE online bibliográfiai szolgáltatásainak tizedik évfordulóját. Kezdetől fogva az volt a cél, hogy a különböző könyvtári funkciókat – a katalógizálástól a könyvtárközi kölcsönzésig – átfogóan támogassák ezek a szolgáltatások.

1977-ben indult meg a fejlesztés, amikor a MEDLARS-adatbázisok online hozzáférhetővé váltak; a BL mint a MEDLARS angoliai központja kapcsolódott be, az ELHILL programok felhasználásával. Az első MARC rekordokhoz 1977. október 3-án lehetett online hozzáférni, először az angol, majd néhány nap múlva a Kongresszusi Könyvtár adatbázisában. Ugyancsak már 1977-ben rendelkezésre állt az EDITOR rendszer, amely lehetővé tette a rekordok átvételét, másolását és saját igények szerinti kiegészítését. Az első évben 200 előfizető jelentkezett a BLAISE használatára.

Az 1982-es átszervezés után alakult ki a szolgáltatás mai szervezete a használói igényeknek megfelelően. A BLAISE-LINE hozzáférést nyújt a számítógéppel olvasható adatbázisokhoz minden szakterületen (13 fájl 5,6 millió bibliográfiai rekorddal; a használók száma 800), a BLAISE-LINK pedig a MEDLARS biológiai-orvostudományi adatbázisaihoz (400 használó).

A BLAISE-LINE egyesítette a nemzeti bibliográfiát (elsősorban a könyvtáraknak és információs szervezeteknek) és a kereskedelmi bibliográfiát (a könyvkereskedőket és a kiadókat szolgálja); 1984-től a *British*

National Bibliography mellett a *British Books in Print* is igénybe vehető. Az UKMARC-fájl a tárgy szerinti keresés szempontjából előnyös, a Whitaker-fájl pedig inkább az árról, a beszerzési forrásokról tájékoztat.

1977-ben a BLAISE-be táplált angol és amerikai fájlok együtt 1,3 millió rekordot tartalmaztak; mára ez a szám 3,9 millióra nőtt. Jelentősen hozzájárult ehhez a növekedéshez, hogy 1984-ben a BL humán és társadalomtudományi gyűjteményének egymillió rekordja, 1986-ban pedig a természettudományi gyűjtemény kurrens katalógusa is belekerült a BLAISE-be. A BLAISE katalógusépítési célokra való használatát megkönnyítette a CORTEX mikroszámítógépes szoftver, amelyet a 80-as évek elején fejlesztettek ki; jelenleg 182 intézmény használja BL géppel olvasható rekordjait katalógusa és egyéb könyvtári ügyviteli munkái céljára.

A BLAISE nyújtotta 1982-től a régi könyvek első online katalógusát (Eighteenth Century Short Title Catalogue), amely ma 195 000 rekordot tartalmaz. Ez a katalógus merőben új utakat és módokat kínál a kutatóknak. 1987-ben az ősnymtatványok 20 000 rekordja is online hozzáférhető (Incunabula Short Title Catalogue).

A BLAISE-LINE lehetővé teszi, hogy a könyvtárközi kölcsönzési kéréseket közvetlenül küldjék meg a BL Document Supply Centre-hez (Dokumentumellátó Központ = DSC). A BLAISE-LINE a BLDC három fájlját is tartalmazza: a központ 1979 után kiadott